

JÄMLIKHET FÖRUTSÄTTER ATT VI BEHANDLAS OLIKA

Germund Hesslow

Sydsvenska Dagbladet 1999-04-26

Ordet "identitet" kan användas för att beteckna många helt olika fenomen. Här vill jag fokusera på två frågor av betydelse för synen på folkhemmet.

Den första frågan gäller vår kunskap om andra människors identitet. En människa är i en viss bemärkelse det hon gör. Så vitt skilda tänkare som Sartre och Skinner är eniga om att vår identitet konstitueras av vårt beteende. Våra behov och önskemål, våra bevekelsegrunder och känslor kommer till uttryck i våra handlingar och skulle inte kunna finnas utan dem.

Men de flesta handlingar vi utför syns inte utifrån. Det är bara en mycket liten del av våra hjärnors totala aktivitet som resulterar i omedelbart yttre beteende. Den största delen av hjärnans verksamhet används för att skapa en inre värld. För varje ord jag säger till er nu, har jag först sagt hundra tyst för mig själv. Under min färd hit från Lund idag har jag hundratals gånger prövat olika formuleringar och lyssnat på era reaktioner av nyfikenhet, misstro, avståndstagande eller oförstående i mitt inre. Människor lever faktiskt huvuddelen av sina liv privat. De kan bli förälskade, gifta sig, bilda familj göra karriär, ja skapa hela livshistorier i sitt inre utan att en utomstående har en aning om saken.

Påståendet att varje människa är en hemlighet kan synas bombastiskt eller svulstigt men har en mycket konkret kärna och är ett problem för folkhemmet. När vi försöker vi lägga livet tillrätta för varandra, vilket väl är vad folkhemsidén går ut på, gör vi anspråk på att veta något om andra människor och deras liv. Det kan vi inte.

Min andra fråga gäller den aspekt av identiteten som innebär att vi skiljer oss från andra, det som gör varje person unik.

Det vetenskapliga svaret är: unika gener, unika erfarenheter och slump. Studier av adoptivbarn, t.ex. enäggstvillingar som vuxit upp i olika familjer, visar att arvsanlagen förklarar omkring hälften av personlighetsvariationen. Om vi alla hade samma gener, skulle graden av olikhet mellan oss minska till hälften. Den andra hälften beror sannolikt inte på miljöfaktorer i traditionell mening, såsom uppfostran och familjereaktioner, utan på slumpfaktorer. Personer som växer upp i samma miljö, i samma hem, blir inte mer lika varandra av detta och det finns inga belägg för att en viss typ av uppfostran leder till en viss typ av personlighet.

Den viktigaste faktorn, vid sidan av generna, för bestämningen av vår personlighet är sannolikt slumpen. I ett viktigt avseende är även genetiken slumpmässig, eftersom den enskilde personens genom är resultatet av en slumpmässig kombination av gener från mor och far.

Viktiga konsekvenser härav är att människor inte kan påverkas så mycket som många vill tro. Vi kan i teorin göra barns uppväxtvillkor mer likformiga med hjälp av dagis och förskolor. De kan få lika mycket stimulans och lika god utbildning. Men varken gener eller slump påverkas av detta och människor kommer aldrig att bli mer lika varandra än de är.

Välfärdsstatens lösningar måste, just genom att de är politiska, vara universella. De förutsätter att människors behov och förmågor är eller kan bli likformiga. Välfärdsstaten kan därför sägas bygga på en orealistisk förutsättning.

Jag vill kraftfullt understryka att detta inte sägs som ett argument mot jämlikhet, vilket ju har varit ett viktig del av folkhemmet. Däremot kan jämlikhet i en viktig mening sägas förutsätta att människor behandlas olika. Vi är alla olika i våra behov, preferenser och livssituationer och skulle därför ha

mycket att vinna på möjligheten att s.a.s. "skräddarsy" våra liv. Alla betalar för att av samhället få tillbaka en uniform dagbarnvård, samma kultursubventioner, bostadssubventioner, pensionssystem, sjukvård mm, trots att våra möjligheter att dra nytta av dessa ting varierar starkt och trots att vår värdering av hälsa, trygghet, självständighet eller kunskap är helt olika.

Låt mig avsluta med ett citat från en artikel som väckte ganska mycket ilska när jag skrev den för sju år sedan men som jag tror ligger ganska väl i linje med den ideologiska nyorientering som Hallbergs pjäs illustrerar.

"Ligger det inte något djupt tilltalande i tanken att varje individ av naturen är unik, och att inga beskäftiga uppfostrare eller politiker, om än aldrig så välmenande, förmår att omforma henne efter sitt eget beläte? Är det inte skäl för optimism att varje människa, snarare än att vara en vaxklump i omgivningens händer, har en djupgående unik karaktär, en motsträvig personlighetskärna som verkligen är hennes egen?"